

C/c.
Banco Hispano Americano - Barcelona
Crédit Lyonnais - Barcelona
Banco Hispano Americano - Olot
Banco Dorca y Cia. - Olot

Productes manufacturats a punt de venda per valor de
unes 70.000.- pessetas.

CASTELLANAS, SERRA I CASADEVALL, S. A.
EMPRESA COL·LECTIVITZADA

Un Delegat

"El Renacimiento", empresa col·lectivitzada d'Olot.

Crisi i reconversió a les fàbriques de «sants»

JORDI PUJIULA

La indústria de fabricació d'imatges religioses, els "sants d'Olot", es va iniciar el 1880, amb el primer taller que porta encara el nom de El Arte Cristiano, fundat precisament per importants figures del món cultural i artístic olotí: els germans Vayreda, Marian i Joaquim, i per Josep Berga i Boix "l'avi Berga", entre altres socis. No cal analitzar aquí les implicacions del seu origen: destacats artistes pintors iniciadors d'una re-

novació artística i del paisatgisme, afins al nacionalisme catalanista de la Renaixença, provinents del carlisme, etc.¹

Aquesta indústria semiartesanal es va anar desenvolupant al llarg dels anys amb la creació de nous tallers, gairebé sempre a partir d'operaris del taller-mare que s'establien pel seu compte. Sempre amb noms rigorosament i religiosament adequats a la feina de fer "sants", fins a arribar a assolir un indubtable caire d'indústria típica-ment olotina. Els "sants d'Olot" eren i són coneguts arreu del món (el principal mercat era i continua essent Amèrica) sinònims d'una con-

creta estètica escultòrica tipus "Saint Sulpice".

Quan va esclatar la guerra civil, hi havia a Olot una dotzena de tallers dedicats a aquesta fabricació, entre els quals una cooperativa obrera. Els més importants eren El Arte Cristiano (Vayreda, Bassols, Casabó, i Cia.), El Sagrado Corazón (Anònima Mató), Las Artes Religiosas (Succ. Josep Sacrest), El Renacimiento (Castellanes, Serra i Casadevall).

De tota manera, aquest sector havia experimentat una forta davallada amb l'adveniment de la República, i especialment a partir dels anys 1933 i 1934, en què sovint es

va haver de reduir la jornada laboral a tres dies per setmana. En aquest període republicà s'iniciaren també els primers intents de reconversió, per tal de transformar la tradicional fabricació d'imatges religioses en altres peces decoratives i profanes (bust de la República, de Francesc Macià, etc.).

Pel que fa als seus treballadors, no es pot pas pensar que una indústria de caire tan "ortodox" i dedicada a una feina tan "espiritual", no generava també una consciència obrera d'esquerres, i que els seus treballadors fossin un sector menys radicalitzat que altres, com el tèxtil o el metall. Els treballadors dels sants, a causa de les característiques de la feina assolien sovint una certa consideració d'intel·lectuals (hi ha múltiples exemples de pintors sorgits dels tallers de sants), que participaren activament a les vagues dels anys 1916 i 1919, i tenien una associació pròpia dins els sindicats locals, el Sindicat d'Arts Decoratives.

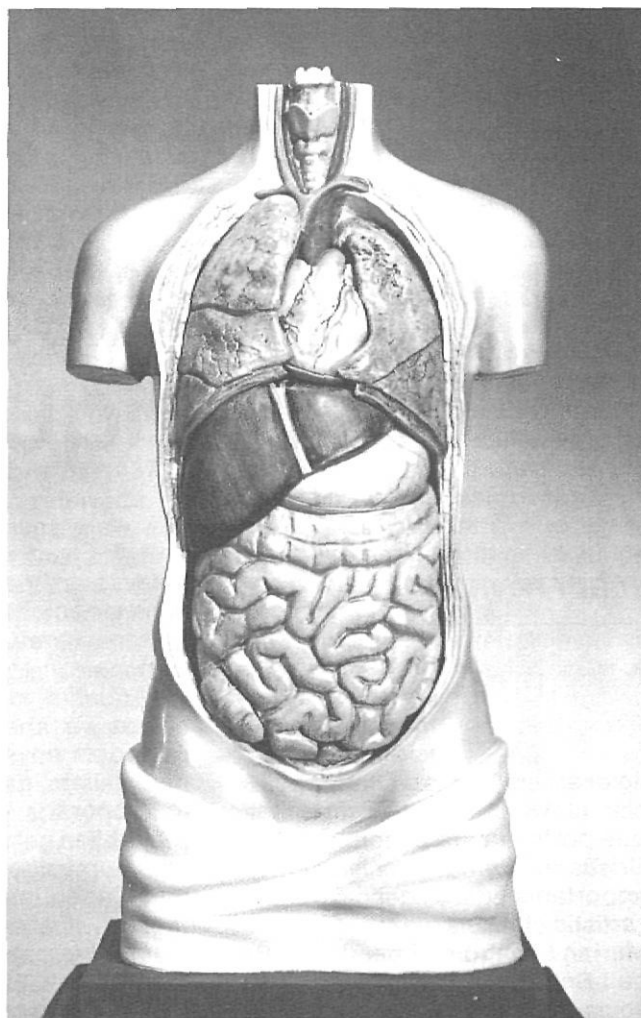
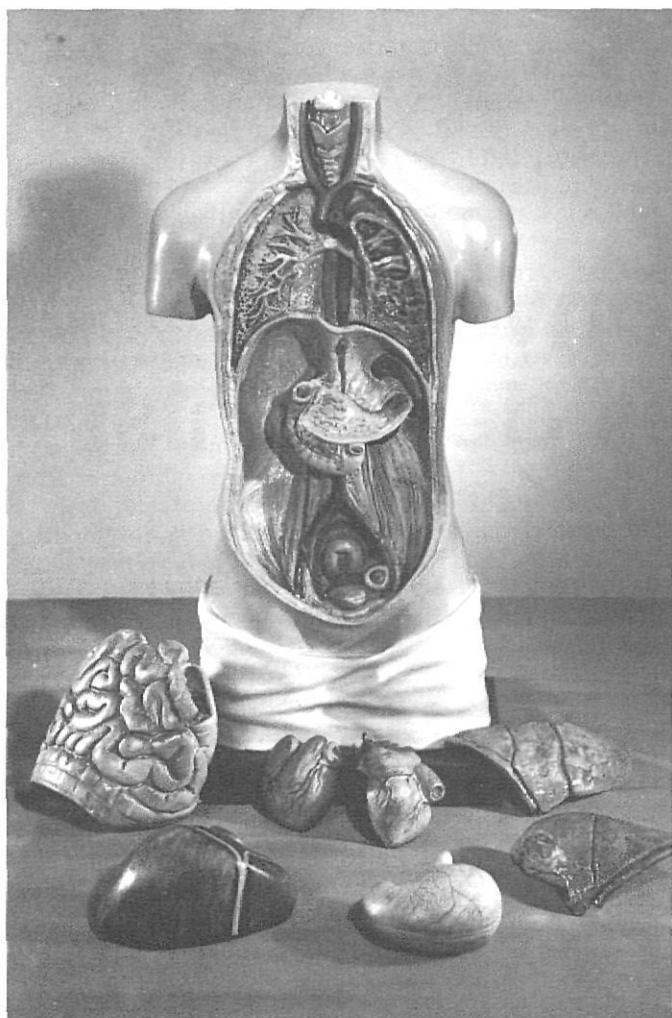
La revolució del 1936. Els primers mesos

A Olot, l'esclat revolucionari del 19 de juliol de 1936 va generar la creació d'un Comitè de Milícies Antifeixistes, que prengué el poder i adoptà de seguida mesures defensives i econòmiques. Alhora es va desencadenar una forta repressió sobre l'església i els sectors d'ideologia més dretana. Com a gairebé tot Catalunya, es produí la crema d'esglésies i objectes de culte religiós, principalment a partir del 25 de juliol.

Des del primer moment hi hagué per part del Comitè una clara voluntat de control econòmic i polític sobre la indústria local. La primera mesura fou l'exigència a totes les empreses d'una relació del personal i dels setmanals a partir del 19 de juliol. A primers d'agost es decretà una puja del 15% pels jornals inferiors a 6000.- pts. anuals, a més d'altres disposicions de caire

social. Tot i així no es pot dir que hi hagués a Olot una clara tendència a la col·lectivització i al control obrer de les indústries, fins al decret de la Generalitat del 24 d'octubre del 1936, llevat d'algun cas esporàdic en què els amos havien abandonat l'empresa per temor a represàlies².

Els sants d'Olot, doncs, es van continuar fabricant, tot i l'esclat revolucionari i el clima antireligiós del moment. El sector, com ja hem assenyalat, ja estava immers en una crisi que venia de tres o quatre anys enrera, que la revolució i la guerra civil aprofundí. D'una banda, desaparegué de cop tot el mercat nacional d'imatges religioses, i la producció, com veurem, es destinà gairebé íntegrament a l'exportació, especialment a Sud-amèrica i Centramèrica. D'altra banda el nombre de treballadors disminuï, tant per la incorporació de voluntaris al front com a les Milícies locals i a la Brigada Municipal, que acollí treballadors dels sectors en crisi, com el dels sants.

Dues imatges del bust humà articulable, fabricat a El Arte Cristiano durant el període 1936-1939.

Una relació dels treballadors olotins elaborada pel departament d'Economia del Consell Municipal d'Olot, a final del 1936, dóna una xifra de 220 persones dedicades a les arts decoratives, d'un total de 4.913 obrers en el conjunt de les indústries locals ³.

Una altra relació del personal d'aquests tallers de sants, l'agost de 1936, ens dóna idea del nombre de treballadors en les principals empreses, i també de les tendències sindicals (tot i que aquesta dada no pot tenir una clara significació política donat que la sindicació es féu obligatòria per a tothom a partir del juliol).

— Vayreda, Bassols, Casabó, i Cia, comptava amb 56 treballadors, dels quals 46 eren afiliats a la UGT i 10 a la CNT.

— L'Anònima Mató tenia 40 treballadors, 28 afiliats a la UGT i 12 a la CNT.

— Succs. de Josep J. Sacrest comptava amb 51 treballadors, 46 afiliats a la UGT, i 5 a la CNT ⁴.

Com es pot veure, el predomini sindical era majoritàriament ugetista (cal tenir en compte, però, que la UGT, que no estava pràcticament implantada a Olot abans del juliol de 1936, es va formar a partir dels quadres del Sindicats Locals, organització escindida, uns anys abans, de la CNT). Tot i així no es pot deixar d'observar que la CNT, que fou la força que disposà del poder a la ciutat, els primers mesos de la revolució, era una força minoritària als tailers de sants, encara que, com veurem, en els Comitès de control obrer, imposà els seus representants, en situació força paritària amb l'altra central sindical, la UGT.

El decret de col·lectivitzacions

Signat per Josep Tarradellas el 24 d'octubre del 1936, oficialitzava, de fet, una situació de control revolucionari sobre la indústria catalana.

A Olot, aquest tipus de mesures s'implantaren a partir del mateix mes, i més concretament per un decret del departament d'Economia del Consell Municipal d'Olot, que presidia Antoni Planagumà (ACR), el 21 d'octubre del 1936. Justificat per la "necessitat de legalitzar la situació creada per les circumstàncies, i d'altra banda, en vista dels actes de sabotatge realitzats per industrials d'aquesta ciutat que han destinat cabals de les indús-

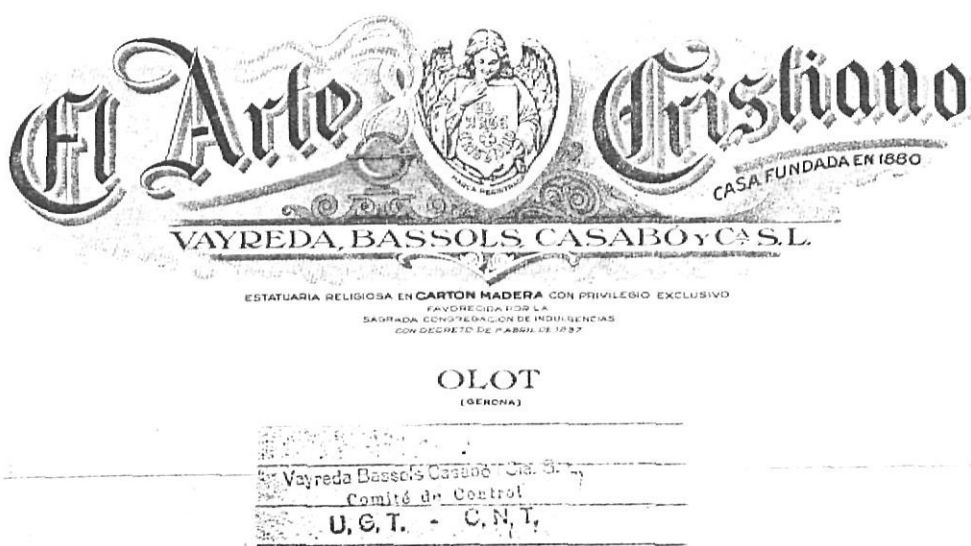
tries a fins completament aliens a elles" ⁵.

Ben aviat s'elaboraren actes d'intervenció pel control obrer de les empreses. A la ciutat, no es donava cap cas d'indústria de més de 100 treballadors, que havia d'ésser col·lectivitzada forçosament. Tot i així, se'n produïren algunes a proposta dels treballadors, i bàsicament per motius d'abandonament per part del propietari. El nombre d'empreses que tingueren control obrer a Olot fou de 54, distribuïdes per rams:

Fabril i tèxtil	17
Adobament pell	10
Alimentació	10
Construcció	3
Fusta	3
Arts decoratives	6
Metall	1
Varis	4

Del ram de les arts decoratives, és a dir, imagerie religiosa, les empreses amb control obrer signaren les actes d'intervenció en data 9 de novembre del 1936, essent nomenats els delegats entre els treballadors. La relació d'empreses i el nombre de representants, d'acord amb la seva afiliació sindical és la següent:

Vayreda, Bassols, Casabó i Cia	3 UGT 1 CNT
Castellanes, Serra i Casadevall	3 UGT 2 CNT
Ramon Bretcha	1 UGT 2 CNT
Succ. Josep J. Sacrest	3 UGT 1 CNT
	1 Sind. Mercantil
Anònima Mató	2 UGT 2 CNT
	1 Sind. Mercantil
Francesc Buchaca	? ? ⁶

El Arte Cristiano fou una empresa sotmesa al control obrer.

D'aquestes, només l'Anònima Mató, i Castellanes, Serra, i Casadevall, passaren a ésser empreses col·lectivitzades, a sol·licitud dels obrers, per l'abril i el juny de 1937 ⁷, d'acord amb l'apartat D del decret de Col·lectivitzacions, que preveia aquesta si "ocupant menys de 100 obrers, recau acord de col·lectivització entre la majoria d'aquests i el patró".

Pel que fa als sous, s'articularen per part de la Generalitat uns crèdits destinats a pagar una part del jornal dels treballadors, a través de l'Oficina Reguladora de Pagaments, de Salaris, creada el 15 de setembre de 1936, dependent del departament d'Economia ⁸. Nombrats tallers de sants s'hi acolliren. Així, l'empresa Ramon Bretcha devia, en data 3 de maig de 1937, un total de 12.145'05 ptes. a l'Oficina Reguladora. A can Castellanes, 18.516.-, Anònima Mató, 53.297.- i Josep Marguí, 15.745.- ⁹. Les assemblees dels tallers i fàbriques locals sotmeses a control obrer, que s'havien de celebrar una vegada l'any, estaven presidides per Pere Jordà (CNT), que havia estat nomenat sots-delegat de la conselleria d'Economia de la Generalitat a la Garrotxa ¹⁰.

L'evolució de la indústria durant la guerra

Tot i que la situació política no era gens favorable a la fabricació d'imatges religioses, aquestes es continuaren produint als tallers d'Olot. Així, i a tall d'exemple, en data 21 de novembre de 1936, la firma Pere Bretcha continua exportant a Cuba, Medellín, Panamà, Lisboa i Manila, segons documents que figuren a l'AHMO ¹¹.

El control de les exportacions l'efectuà el departament de Proveïments del Consell Municipal d'Olot. El 27 de novembre de 1936, es féu la proposta, que fou resolta favorablement el dia 11 de desembre del mateix any, de nomenar Joaquim Perayre representant del departament per a Assumptes comercials a Barcelona. Aquest (que havia estat anteriorment representant de la fàbrica d'embotits de Baldiri Descals), s'ocupà de tramitar les exportacions de les indústries olotines, i en especial dels tallers de sants ¹². L'intercanvi de cartes, telegrames, etc. entre Joaquim Perayre i el departament de Proveïments és ben explícit del manteniment de l'activitat comercial d'imatges religioses. (Una altra indústria, de mantellines en aquest cas, també continuà fabricant i venent).

Així, en una carta dirigida al departament de Proveïments del 25 de maig de 1937, Joaquim Perayre indica que pujarà a Olot per emportar-se una col·lecció de mantellines i d'imatges i en demana càtleg. Encara 5 dies més tard, n'escriu una altra en què es queixa que en el contingut de les caixes hi troba a faltar dos "banderillers" encarregats ¹³. (Cal recordar aquí que aquest nom designava, en l'argot dels imatgers, les figures del Sant Crist). Pel maig i juliol de 1937, hem trobat també telegrames indicatius del comerç d'imatges religioses: "Llegó Manau. Dice para tratar venta mil estatuas. Precísale entrevista con Jordà y dos miembros de la C.N.T. del Comité de enlace estatuero. Mañana primera hora. Conviene estén autorizados para resolver y traigan precios", signats pel mateix Joaquim Perayre ¹⁴.

No cal dir, però, que l'activitat industrial dels sants d'Olot s'anà esllanguint al llarg de la guerra. Sembla que hi hagueren pressions, en els primers moments, per tal de parar aquesta activitat, considerada poc adient amb l'esperit antireligiós i iconoclasta que imperà els

primers mesos de la revolució, però la necessitat de mantenir l'activitat d'un bon nombre de treballadors, i les divises que aquesta generava, toleraren la fabricació dels sants a Olot.

En contestació a l'enquesta que la conselleria d'Economia de la Generalitat dirigí als Ajuntaments, el 9 de gener de 1937, en la qual es demanava la relació d'articles aptes per a l'exportació, la conselleria d'Economia del C.M. d'Olot, destacava:

- Gènere de punt (mitjons, sueters, camisetes, etc.).
- Articles d'ebenisteria (cadires de fusta).
- Materials (pell de conill).
- Objectes d'art:
  - imatges de totes les mides.
  - figures de pessebre.
  - material pedagògic escolar.
  - reproduccions d'obres arquitectòniques.

L'enquesta declarava com a productes exportables no solament "els que de costum s'envien a l'estranger, sinó també els que es venien a Espanya, però que per les actuals circumstàncies no troben sortida en els mercats interiors" ¹⁵. El control del comerç amb l'exterior l'efectuà la Generalitat de Catalunya, fins al decret del ministeri d'Hisenda i Economia de la República del 13 d'agost de 1937, que feia dependre l'organització i el control del comerç exterior del Govern Republicà ¹⁶.

Els intents de reconversió

La manca de feina es féu, però, cada vegada més marcada, tant per motius generals que la mateixa guerra comportà en amplis sectors productius, com per la mateixa classe d'indústria. A la majoria de tallers es treballava només 3 dies a la setmana. Ja hem vist però que la crisi venia de més lluny, i que s'havien produït alguns intents per reconvertir la fabricació d'imatges religioses en altres de decoratives, diguem-ne profanes.

A la sessió del Consell Municipal de l'11 d'agost de 1937, "es dóna compte d'una instància dels obrers de les fàbriques d'arts decoratives, exposant la situació en què es troba aquesta indústria, i demanant que l'Ajuntament intercedeixi prop del Govern de la Generalitat per a obtenir un crèdit o subvenció, i que, mentre es tramiten aquestes

gestions, la Caixa Municipal avanci, setmanalment els jornals dels 250 obrers empleats en aquella indústria: acordant-se fer les gestions pertinents per veure de conseguir de la Generalitat de Catalunya un ajut a aquella indústria, manifestar als sol·licitants que l'Ajuntament no pot fer l'avenç de jornals que demanen, i indicar-los la conveniència de fabricar material escolar, que seria, segurament, de fàcil venda, en comptes de fer imatges religioses" ¹⁷.

Aquesta reestructuració, que ja s'estava portant a terme en alguns tallers, va fer que es produís un altre tipus d'imatge, sovint coexistent amb la fabricació dels sants. Així, sabem que a l'Art Cristià es fabricaren altres objectes, com nines, cavalls, i material pedagògic (principalment un cos humà articulable, i mapes en relleu de Catalunya) ¹⁸.

A les Artes Decorativas es fabricaven, segons una relació de l'any 1937:

- grup Pompadour
- figura Dubarrí
- figura Minuet
- figura Tosca
- figura Hebrea
- bust de Durruti ¹⁹.

I segons Alexandre Cuéllar, també s'arribaren a fabricar busts de Joaquim Maurín, Carles Marx, al·legories de la República, calendaris, maniquís, etc. ²⁰.

A partir del 1938, és difícil establir la trajectòria de la indústria, donada la manca de documentació al respecte. Com hem comprovat, per l'agost de 1937 el nombre de treballadors de la imatgeria religiosa a Olot era sensiblement similar al del començament de la guerra (si bé també cal pensar que la xifra podia haver estat inflada). Per informacions orals, sabem que les Herves del 1938 s'emportaren bona part del personal al front, però de fet, l'activitat continuà fins al final de la guerra, pel febrer de 1939.

Val la pena assenyalar aquí que alguns industrials d'Olot que passaren a la zona nacional, varen fundar-hi tallers de sants. Així, Ramon Bosch i Torrentà en creà un, l'any 1937, a San Sebastián, i Joan Casas i Terradellas en fundà un altre a Santo Domingo de la Calzada ²¹.

Alguns propietaris d'empreses varen fugir a la zona nacional, però la majoria restaren a la seva fàbrica, sovint incorporats com a treballadors o encarregats. S'ha de ressaltar només el cas de Manel

Taller de sants a la presó de Girona (Seminari) l'agost de 1940.

Serra —detingut per incompliment de les normatives sobre preus dictades pel departament d'Economia del C.M. d'Olot, i no pas per raons polítiques— de l'empresa Castellanes, Serra i Casadevall, que va ser assassinat al Triay, juntament amb altres olotins, en els fatídics esdeveniments del 31 d'octubre de 1936, com a represàlia pel suposat desembarcament a Roses.

L'art cristià: l'evolució d'un taller

El cas concret d'un taller pot exemplificar prou bé l'evolució de la indústria durant la guerra. Com ja hem vist, la firma Vayreda, Bassols, Casabó, i Cia (El Arte Cristiano), capdavantera de la producció de sants d'Olot, va continuar funcionant durant la contesa. Un dels propietaris, el Sr. Oliveras, va passar a la zona nacional els primers mesos de la guerra. Un altre, el Sr. Casabó, va dimitir del seu càrrec. El nombre de treballadors, per l'agost de 1936, era de 56, que donada la sindicació obligatòria, es repartien en 45 afiliats a la UGT i 10 a la CNT. Els jornals eren de 26 pessetes setmanals per a un pintor, 31 per a un retocador, i 24 per a un emmotllador. Segons la declaració de l'em-

presa, pel maig de 1937, referent als productes disponibles per a l'exportació, consta que n'hi ha disponibles per valor de 125.000 ptes. La quantitat que es pot produir en 3 mesos és de 45.000 ptes., tenint en compte que es treballa 20 hores a la setmana²². Els treballadors, el 9 de novembre de 1936 varen nomenar un comitè obrer de control, format per Marcel·lí Montanyola, Josep Presta, Josep Casas, Albert Guardia, i Joan Sarola, el qual féu, pràcticament, funcions de direcció²³.

Al llibre d'actes de la societat, i pel que fa al període 1936-1939, només hi figura la del 29 d'abril de 1937, en què per indicació del Consell d'Economia del C.M. d'Olot es procedí a un balanç que reflectia les pèrdues sofertes per l'empresa²⁴.

La reducció del personal va ésser progressiva. Al final de la guerra hi treballaven aproximadament de 10 a 15 treballadors. També hem assenyalat que amb la reconversió es produïren tòraxs humans articulables i mapes en relleu. Respecte a les imatges religioses, es venien a Amèrica llatina (hi ha notícies de comandes a l'Havana i Bogotà), així com a l'Índia anglesa, Filipines, i altres països europeus.

Les grans dimensions de la fàbrica varen fer que fos cobejada

per diversos organismes polítics i que s'intentessin, sense èxit, les confiscacions, per influència de Joan Sarola, destacat militant de la UGT que aconseguí evitar-les.

Els sous varen ser pagats també mitjançant els crèdits de la Generalitat a través de l'Oficina Reguladora de Pagaments i, per cert, varen haver d'ésser tornats en part, acabada la guerra, al nou govern franquista.

Als darrers dies de la contesa, el gener de 1939, algunes sales varen ésser ocupades per les tropes republicanes en retirada. Amb l'entrada de les forces franquistes, aquestes també s'instal·laren alguns dies en el recinte.

Almenys dos delegats del Comitè Obrer de Control, Sarola i Casas, varen anar a la presó de Girona acabada la guerra, condemnats pel règim franquista, i no varen ésser readmesos al taller en sortir-ne²⁵.

El final de la guerra

Ja hem dit que és difícil resseguir la trajectòria dels tallers de sants a Olot a partir de 1938, donada la manca d'informació documental, i que la majoria dels treballadors anaren a la guerra. Tot i

